

perspektiv er biskop Martensens' socialpolitiske syn måske interessant, men for at det skal være af interesse for spørgsmålet om protestantismen og velfærdsstaten, må det vises, at hans ideer havde betydning for de politiske processer, der førte til de første velfærdspolitiske tiltag. Det sker ikke, og derfor er det svært at forstå, hvorfor Martensens betegnes som en af de nordiske velfærdsstaters fædre (p. 121). For det andet er der et tydeligt behov for at arbejde lidt mere med den afhængige variabel. Der er flere ting, der adskiller de nordiske velfærdsstater fra de øvrige europæiske landes velfærdsmodeller. Velfærdsordningernes universelle karakter er en. De meget udbredte og offentligt drevne serviceydelser er den anden. Det kunne være, at årsagerne til disse to karakteristika ikke er de samme. For eksempel kunne man argumentere for, at den nordiske statstradition har været særlig betydningsfuld for, at serviceydelserne blev offentligt drevne. Sammensmeltningen af stat og kirke betød, at der ikke var mange kirkelige organisationer, der stod klar til at drive skoler, hospitaler, etc., som de gør i mange andre europæiske lande.

Christoffer Green-Pedersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Niklas Luhmann, *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*, på dansk ved John Cederstrøm, Nils Mortensen og Jens Rasmussen, København: Hans Reitzels Forlag, 2000, 568 s., kr. 425,00.

Til sociologen Niklas Luhmanns 60 års fødselsdag forfattede en række førende tyske samfundsteoretikere et festskrift med den usædvanlige titel „Theorie als Passion“ (1987). Titlen danner en god indgangsreplik til Luhmanns forfatterskab og hans teoretiske hovedværk *Sociale systemer*, men skal dog læses med en vis portion varsomhed.

Man er på galt spor, hvis man alene tager titlen som henvisning til Luhmanns lidenskab for abstrakt teori. Den henviser i lige så høj grad (om end mere implicit) til hans lidenskab for faktisk samfundsanalyse. Disse to lidenskaber må i Luhmanns tilfælde nødvendigvis følges ad, eller, som han selv en smule poetisk formulerer det, er vejen til det konkrete kun farbar ad omvejen over abstraktionen. Teoriens evne til at skabe distance er således det, der overhovedet gør iagttagelse (og indlevelse) mulig. Og man kan se en rød tråd af kontinuerlige skift mellem teoretisk reserverthed (disinteresse) og lidenskabelig interesse for samfundets detaljerigdom løbe gennem hele Luhmanns forfatterskab. Med disse skift søger han at praktisere, hvad han i forordet til *Sociale systemer* formulerer som rettesnor for sociologien, nemlig at bevare sin relation til virkeligheden uden at lade sig dupere af denne.

I *Sociale systemer* er den røde tråd en konstant veksel mellem overordnet teoretisk begrebsudvikling og detaljeret eksemplificering. Selvom Luhmann vier bogen til det abstrakte forehavende at smede et universelt teori-arsenal til brug

perspektiv er biskop Martensens' socialpolitiske syn måske interessant, men for at det skal være af interesse for spørgsmålet om protestantismen og velfærdsstaten, må det vises, at hans ideer havde betydning for de politiske processer, der førte til de første velfærdspolitiske tiltag. Det sker ikke, og derfor er det svært at forstå, hvorfor Martensens betegnes som en af de nordiske velfærdsstaters fædre (p. 121). For det andet er der et tydeligt behov for at arbejde lidt mere med den afhængige variabel. Der er flere ting, der adskiller de nordiske velfærdsstater fra de øvrige europæiske landes velfærdsmodeller. Velfærdsordningernes universelle karakter er en. De meget udbredte og offentligt drevne serviceydelser er den anden. Det kunne være, at årsagerne til disse to karakteristika ikke er de samme. For eksempel kunne man argumentere for, at den nordiske statstradition har været særlig betydningsfuld for, at serviceydelserne blev offentligt drevne. Sammensmeltningen af stat og kirke betød, at der ikke var mange kirkelige organisationer, der stod klar til at drive skoler, hospitaler, etc., som de gør i mange andre europæiske lande.

Christoffer Green-Pedersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Niklas Luhmann, *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*, på dansk ved John Cederstrøm, Nils Mortensen og Jens Rasmussen, København: Hans Reitzels Forlag, 2000, 568 s., kr. 425,00.

Til sociologen Niklas Luhmanns 60 års fødselsdag forfattede en række førende tyske samfundsteoretikere et festskrift med den usædvanlige titel „Theorie als Passion“ (1987). Titlen danner en god indgangsreplik til Luhmanns forfatterskab og hans teoretiske hovedværk *Sociale systemer*, men skal dog læses med en vis portion varsomhed.

Man er på galt spor, hvis man alene tager titlen som henvisning til Luhmanns lidenskab for abstrakt teori. Den henviser i lige så høj grad (om end mere implicit) til hans lidenskab for faktisk samfundsanalyse. Disse to lidenskaber må i Luhmanns tilfælde nødvendigvis følges ad, eller, som han selv en smule poetisk formulerer det, er vejen til det konkrete kun farbar ad omvejen over abstraktionen. Teoriens evne til at skabe distance er således det, der overhovedet gør iagttagelse (og indlevelse) mulig. Og man kan se en rød tråd af kontinuerlige skift mellem teoretisk reserverthed (disinteresse) og lidenskabelig interesse for samfundets detaljerigdom løbe gennem hele Luhmanns forfatterskab. Med disse skift søger han at praktisere, hvad han i forordet til *Sociale systemer* formulerer som rettesnor for sociologien, nemlig at bevare sin relation til virkeligheden uden at lade sig dupere af denne.

I *Sociale systemer* er den røde tråd en konstant veksel mellem overordnet teoretisk begrebsudvikling og detaljeret eksemplificering. Selvom Luhmann vier bogen til det abstrakte forehavende at smede et universelt teori-arsenal til brug

i ikke-imponeret samfundsanalyse, er den også gennemstrømmet af en befriende lidenskab for konkrete eksempler. Og netop dem skal man holde fast i, hvis man vil undgå at blive suget ned i den rivende malstrøm af teoriudvikling. Eksemplerne kan være en smule glatte at få tag i (som følge af deres ironiske og ofte underfundige kerne), men de er gode praktiske holdepunkter, når de teoretiske abstraktioner bevæger sig for langt væk fra virkelighedens verden.

Hermed ikke sagt at Luhmanns teoretiske abstraktioner (og begreber) er rene analytiske kategorier som hos eksempelvis T. Parsons. Det er de ikke, men de er til gengæld heller ikke direkte kopier af virkeligheden. Som Luhmann formulerer det i forordet til *Sociale systemer*, er de ikke udtømmende genspejlinger af det aktuelle, men heller ikke rent artisteri.

Luhmanns begreber reducerer samfundsmæssig kompleksitet, men skaber også samtidig ny. Og det er der egentlig ikke noget specielt ved. Også mange andre steder i samfundet produceres der sådanne forenklende selvbeskrivelser, og Luhmann indtager ikke nogen særskilt position blandt disse. Og dog skiller de sig alligevel ud. Nærmere bestemt ved deres høje fordringer til sig selv om at være almene og universelle.

Disse fordringer er langt fra problemfri, når man som Luhmann samtidig både anerkender ikke at være den eneste ene og ikke at stå på en udkigspost et sted uden for samfundet. Det betyder nemlig, at når Luhmann beskriver samfundet med sine begreber, så beskriver han også samtidig sin egen teori og dennes mulighedshistorie. Og hermed er der åbnet op for det moderne samfunds (og den moderne samfundsteoris) problem nummer et, nemlig at skulle forklare sig selv og sine egne mulighedsbetingelser på præmisserne af sig selv.

Den første implikation af dette er, at Luhmann må beskrive samfundet som et selvbeskrivende system (der for eksempel levner plads til videnskabelige beskrivelser af sig selv). Han kan således kun rekonstruere samfundets historie og dets mulighedsbetingelser, så hans egen teori rent faktisk er en mulighed. Skolegårdens ultimative sidsteargument, „Det man siger er man selv“, gælder altså også for moderne samfundsteori. Det stiller særlige krav til den evolutionshistorie, Luhmann fortæller, og til de medløbende refleksioner, han lader teorien konfrontere sig selv og virkeligheden med.

Den anden implikation er, at teorien bliver meget kompliceret. Fordi „selv-reference-beskyldningen“ har en tendens til at lukke munden på selv de højest-råbende, må der tages bestemte forholdsregler, hvis man stadig vil kunne råbe efter sådan en anklage. Luhmann undskylder den begrebslige kompleksitet i *Sociale systemer* med netop dette forhold. Teorien må kunne reflektere sig selv og dens eget vilkår (inklusiv dens begyndelse) ved hvert et skridt den tager, og derfor bliver den mere kompleks end nogen teori tidligere set.

Hermed har vi berørt de to vigtigste omdrejningspunkter i Luhmanns forfatterskab: For det første hans optagethed af at analysere sammenhængen mellem samfundets strukturelle udvikling og udviklingen i dets selviagttagelses- og selvtalesættelsesformer (se *Gesellschaftsstruktur und Semantik 1-4*, 1980-1995). Og for det andet hans fascination af begrebet om selvreference, som spiller en særlig rolle i *Sociale systemer*.

Udgangspunktet er, at samfundet i dag består af systemer, der konstituerer sig ved at indsætte en forskel til deres omverden og derefter opretholde denne forskel ved kun at referere til sig selv. Denne skelsættende reproduktion tematiserer Luhmann med det efterhånden velkendte biologiske begreb om autopoiesis, der, selvom det betyder selvskabelse, ikke er udtryk for atomismetænkning. At fokus er rettet på systemer, betyder heller ikke, at Luhmann har overset, at der er mennesker til. De befinder sig godt nok i systemernes omverden, men da den er lige så vigtig som systemerne selv, skal det ikke tages som udtryk for en deklassering.

Systemerne i samfundet kommunikerer ikke direkte med deres omverden, men det betyder ikke, at de ikke forholder sig til denne eller lader deres indre processer informere af påvirkninger herfra. Både forstyrrende irritationer (og strukturelle koblinger til andre systemer derude) sikrer dynamikken i de indre processer. Det afgørende for systemerne er, at de hverken går i selvsving om deres egne kommunikationer, eller lader sig overmande af kompleksiteten i omverdenen. For at fungere må de således kunne skifte mellem åben- og lukket-hed. De må med andre ord kunne vælge, hvilke ydre informationer, de vil lade sig påvirke af, og hvilke indre kommunikationer, der er værd at bygge videre på. De kan ikke kommunikere om alt (og slet ikke på en gang) og må derfor selekttere. Men valgsituationerne skaber naturligvis en risiko for at vælge forkert, og derfor bliver det væsentligt for systemernes videre selvreference at skabe strategier og programmer, der fastlægger, hvordan de minimerer disse risici og fortløbende udvikler sig mest hensigtsmæssigt. Systemerne skaber indre relevansgrænser og formaliserede regelsæt. De må, som Luhmann formulerer det, udligne deres kompleksitetsunderlegenhed med en overlegen orden. Det skaber stabilitet, men det skaber også behov for yderligere uddifferentieringer, for eksempel må der dannes indre (selv)jagttagelsesindretninger. Systemerne iagttager ikke længere kun, hvad der foregår i deres omverden, men nu også deres egne strukturer og processer. De udvikler selvrefleksive institutioner, hvor de kan iagttage og kommunikere om deres egne kommunikationer, og hvor de kan planlægge deres egne planlægningsoperationer (og måske forsøger at medplanlægge sideeffekterne af al denne planlægning). Paradoksalt nok kan deres enhed faktisk trues af alt det, der sættes i gang for at sikre den.

I *Sociale systemer* skaber Luhmann et begrebsapparat, der kan bruges til at analysere de på en gang paradoksale og rationelle uddifferentieringsprocesser, der sættes i gang, når samfundets delsystemer iagttager sig selv og hinanden samt kommunikerer om deres egne kommunikationer for bedre at kunne kommunikere om de andres. Refleksiviteten stiger, og det samme gør intensiteten og forandringshastigheden. Men overblikket tabes. Og hvad der måske er værre. Intet system har den fornødne kapacitet (eller det nødvendige kompleksitetsniveau) til at overskue det hele på en gang. Det er derfor vanskeligt at forestille sig en samlet rationel refleksivitet på samfundsniveau (dvs. samlede overvejelser over, hvordan samfundets virkninger på dets omgivelser virker tilbage på det selv). Omverdensproblemer bringes kun ind i samfundets kommunikationsprocesser inden for de enkelte systemer, for eksempel kan kun det medicinske

system kommunikere om de sygdomme, det producerer ved for eksempel at behandle med overdreven brug af antibiotika. Og kun det politiske system kan kommunikere om den magtesløshed, det skaber blandt ekskluderede (uden for samfundet), når politikerne i bedste mening anvender deres politiske magt.

Alt dette sagt og så er det måske en ringe trost, at Luhmann i *Sociale systemer* tilbyder et universelt begrebsvokabular til at analysere og beskrive samfundets udviklingsprocesser. At Luhmann har ambitioner om at gøre sociologien til samfundets (selv)refleksionsvidenskab og begrebsproducent nummer et, løser ikke mange konkrete problemer. Til gengæld skaber hans begreber frugtbare irritationer og uro, der hvor de bringes ind. Og det må vel egentlig også siges at være en ganske væsentlig funktion. I hvert fald er det at ryste samfundets selvfølgeligheder og selvforståelse at bringe sociologien tilbage til sin allertidligste kritiske bevæggrund, nemlig at afklare modernitetens grænser.

Luhmanns begreber inviterer til sådanne kritiske grænseundersøgelser og er på den måde nødvendige instrumenter i et sociologisk oplysningsprojekt. Så selvom *Sociale systemer* tegner konturerne af en sociologi uden genveje til en lykkelig slutning, og på den måde er sociologi i og om en „affortryllet verden“, så tegner den også konturerne af en sociologi med tilstrækkelig ballast til at lade Minervas ugle flyve på rekognosceringstogter over det moderne samfund.

Hvis vi afslutningsvis skal vende tilbage til det tyske festskrift, som indledningsvis blev nævnt, så henleder det ikke blot opmærksomheden på, at Luhmann lidenskabeligt producerer teori om det moderne samfund, det afspejler også hans formidable evne til at producere resonans på forskellige områder i samfundet. Med så forskellige tematiske overskrifter som økonomi, religion, kunst, intimitet og uddannelse afspejler skriftet, hvor bredt Luhmanns tanker har spredt sig.

Denne fagligt autoritative oversættelse af *Sociale systemer* er et påskønnet udtryk for den kraftige resonans, Luhmann har skabt i Danmark de seneste mange år. Oversættelsen er god, og med dens klare introduktion og gennearbejdede navne- og emneindeks skulle den have alle muligheder for, også i denne version, at blive en klassiker – sandsynligvis ikke bare i Danmark, men i hele Norden.

Holger Højlund
Institut for Ledelse, Politik og Filosofi
Handelshøjskolen København

Harald Baldersheim og Lawrence E. Rose (red.), *Det kommunale laboratorium. Teoretiske perspektiver på lokal politikk og organisering*, Oslo: Fagbokforlaget, 2000, 327 s., Nkr. 298,00.

Denne antologi er skrevet som en lærebog til brug på de højere læreanstalter. Formålet er ifølge bogens forord dels at give en introduktion til teorier om politik og organisering på kommunalt plan, dels at give en metodevejledning til forsk-